

ממאמרות לדיברות עיון בדבריהם של שני מאורות גדולים

הגאון בעל חידושי הרי"ם הביע - כדרכו - בתכלית הקיצור את הזיקה שבין שלושת המאורעות העיקריים שבתולדות העולם: הבריאה, יציאת מצרים ומעמד הר-סיני, וזה לשונו:

"שהיה צורך לעשר מכות

להסיר הקליפה והסתר מעשרה מאמרות

לעשותן עשרת הדיברות"

(מובא ב"שפת אמת", פ' בא, תרל"א).

ובסגנון אחר:

"אחר גאולת מצרים נעשה מעשרה מאמרות

עשרת הדיברות באמצעות עשר מכות"

(שם, פ' בא, תרל"ב).

עשרה מאמרות, עשר מכות, עשרת הדיברות.

עשרה מאמרות זה **מעשה בראשית**, עשר מכות זו **יציאת מצרים**, עשרת הדיברות זה **מעמד הר סיני**. כולם - גילויי השי"ת בעולמו. והרי "כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא בראו אלא לכבודו, שנאמר: "כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו" (אבות, סוף פרק קניין תורה). בלשון אחרת: העולם נברא כדי לגלות מציאותו ומלכותו של הבורא ית"ש. והדברים מובעים וממוצים בברכת מלכיות שבמוסף ראש השנה.

אופן הבריאה מתואר בלשון חדה ונמרצת במזמור ל"ג:

"**בדבר ה'** שמים נעשו, וברוח פיו כל צבאם

כי הוא אמר ויהי, הוא צוה ויעמד".

במאמרו נהיה ונברא העולם; בציווי הוא עומד וקיים.

חז"ל חישבו ומצאו, כי נברא בעשרה מאמרות (אבות, ראש פ"ה).

עשרה, ולא תשעה; עשרה, ולא אחד עשר. והעמידנו מרן חידושי הרי"ם על הצד השווה שבין מאמרות הבריאה לבין מכות מצרים ולבין דיברות הר-סיני: כולם במספר עשרה. ובוודאי לא במקרה ולא על חנם, אלא שיש זיקה ביניהם. והזיקה - זיקה שבין ההתחלה והאמצעי והתכלית¹.

תלמידו וכן בנו של הרי"ם, מרן **שפת אמת**, בא והעיר לדברי רבו על ההבדל שבין **מאמר לדיבור**. וזו תמצית דבריו ("שפת אמת"): **המאמר הוא בהסתר**, אין רישומו ניכר; **הדיבור הוא בגלוי**. האמירה היא רכה; הדיבור - קשה ונמרץ. ויש קשר בין לשון "דיבור" לבין מלכות: "דיבור לשון מלכות והנהגה" (מלשון "ידבר עמים תחתינו" ומלשון "דבר לדור"), ויש בו כדי לגלות "שכוח פנימי וחיות הכול מעשרה מאמרות".

1. אנו מביעים את זיקתם של שלושת המאורעות ע"י שאנו סומכים ביום שמחת תורה את קריאת הפסוקים: "לכל האתת והמופתים" וגוי' (יציאת מצרים), "ולכל היד החזקה" וגוי' (מעמד הר סיני, עיין רש"י, סוף וזאת הברכה), "בראשית ברא" וגוי' (מעשה בראשית) - מכות, דיברות, מאמרות. הזיקה שבין עשרת המאמרות של מעשה בראשית ובין עשרת הדיברות של מתן תורה כבר נרמזה בוהר, פ' ויקרא, יא, ע"ב.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

המאמרות היו בבריאת העולם; **הדיברות** - במעמד הר סיני. המאמרות היו בהסתר, איש לא שמעם באותה שעה. הדיברות היו בגלוי: "וכל העם ראים את הקולות" (שמות, כ', טו). והמעבר משלב ההסתר אל שלב הגילוי - באמצעות **עשר מכות**. הרעיון בהיר וברור, ותורה שלמה הוא. אבל פרטיו צריכים ביאור. ננסה לבארם, ונקווה שלא נפגום בכוונתם הקדושה של מרנן, שני המאורות הגדולים, האב ובן בנו זע"א, ולא ניכווה בגחלתם.

*

שני דרכים הם להכרת מציאותו ומלכותו של הקב"ה בעולמו.

האחד - זה הטבע;

השני - זו התורה.

ושניהם מתוארים במזמור אחד בתהילים (י"ט).

הטבע מגיד גודלו ושכחו של הבורא:

"השמים מספרים כבוד אל, ומעשה ידיו מגיד הרקיע.

יום ליום יביע אמר, ולילה לילה יחזה דעת.

אין אמר ואין דברים, בלי נשמע קולם.

בכל הארץ יצא קום, ובקצה תבל מליהם, לשמש שם אהל בהם..."

עד כאן **הטבע**, המספר גדולת ה': השמיים, היום והלילה, השמש המקיף מקצה השמיים על קצותם. ובסמוך לדברים אלה - **התורה**:

"תורת ה' תמימה משיבת נפש,

עדות ה' נאמנה מחכימת פתי.

פקודי ה' ישרים משמחי לב,

מצות ה' ברה מאירת עיניים..."

מה בין השניים? - הטבע **מספר ומגיד**. התורה **משיבת נפש**, מחכימת פתי, משמחת לב,

מאירת עיניים - מה שאין בכוחו של הטבע לעשות. הוא (השמיים, היום והלילה) רק מספר, מגיד, מביע, מחווה. אבל לא הכול שומעים, לא הכול רואים ומבינים וקולטים.

מי שרוצה - שומע, רואה, מבין וקולט:

"שאו מרום עיניכם, וראו מי ברא אלה,

המוציא במספר צבאם, לכלם בשם יקרא,

מרב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר"

(ישעיה, מ', כו).

ההתבוננות בפלאי הטבע יש בה להביא לדעת ה', לאהבת ה', וליראתו. וכבר העמידנו הרמב"ם

על כך:

"בשעה שיתבוע האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים, ויראה מהן חכמתו שאין לה ערוך ולא קץ - מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה ותאוה גדולה לידע השם הגדול... וכשמחשב בדברים האלו עצמן, מיד הוא נרתע לאחוריו ויפחד, ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה, עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות, כמו שאמר דוד: 'כי אראה שמיך מעשה אצבעתיך... מה אנוש כי תזכרנו'"

(הלכות יסודי התורה, ב', ב).

אך כל זה רק אם האדם מתבונן כראוי, והוא רוצה לראות. אבל מי שאינו רוצה לראות את

האמת הגדולה, הרי ההתבוננות בבריאה, בטבע, היא עצמה עשויה להיות לו לרועץ ולמכשול:

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

"ופן תשא עיניך השמימה, וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים,
ונדחת והשתחווית להם ועבדתם"

(דברים, ד', יט).

והתורה מזהירה ואומרת:

"ונשמרתם מאד לנפשתיכם...פן תשחתון"

(שם, שם, טו-טז).

התבונות בטבע **שלא כראוי** עשויה להביא לידי עבודה זרה ולידי כפירה. ומבחינה זו אין הבדל של ממש בין שתי אלה - בין עבודה זרה לבין כפירה. שתייהן - התעלמות מן הסיבה הראשונה, מן הבורא, שהוא חכם וטוב ורוצה ויכול, כלומר בורא מתוך רצון ולשם תכלית, ויודע את שהוא רוצה בבריאתו. העבודה הזרה והכפירה רואות בתופעות שבטבע כוחות עצמאיים בעלי רצון ויכולת, או גורמים מכאניים, הפועלים במקרה או מכוח חוקים שאין להם מחוקק. ועל כן, כדי להציל את האדם מלטעות אחר מראה עיניו שהוא רואה בטבע - באה תורת ה' התמימה ומצוותו הברה, והיא משיבה נפש, מחכימה פתי, משמחת לב ומאירה **עיניים**, שלא יתור אחר לבבו ואחר עיניו, אשר הוא זונה אחריהם².

דבר התורה משלים את אשר החסיר **המאמר** שבבריאת הטבע. כשבא **הטבע** ומספר, כי ה'

"השלח אמרתו ארץ...

משליך קרחו כפתים, לפני קרתו מי יעמד

ישלח דברו וימסם, ישב רוחו יזלו מים"

- באה התורה ומשלימה כי

"...עד מהרה ירוץ **דברו**...

מגיד **דבריו** ליעקב, חקיו ומשפטיו לישראל"

(תהלים, קמ"ז, טו-טז).

מצד אחד - עשרה **מאמרות**, שבהם נברא העולם: "בראשית ברא **אלהים**" - בדרך הטבע - כפי שמורה השם "אלהים".

ומצד שני - עשרת ה**דיברות**, שבהם ניתנו "חקיו ומשפטיו לישראל":

"אנכי ה' אלהיך" - שם הוי"ה, המעיד על הבורא המהווה תמיד - למעלה מן הטבע³.

ובין שני אלה, בין **המאמרות** ובין ה**דיברות** - באו **עשר המכות**, מעשי ה' במצרים, שהיו הכנה למעמד הר סיני ולהתגלות שבמתן תורה. בהן נתגלה כוחו ה**הדביר** את כוחות הטבע, המטעים את הבריות, על ידי שהפך ים ליבשה, מים לדם, עפר לכנים, אור לחושך - **לגלות את שם הוי"ה**.

*

עשרת המאמרות, מעשה בראשית, נפלאות ה' שבטבע - גם דיבורם אינו אלא דומם: "אין אמר ואין דברים, בלי נשמע קולם", ואפילו בשעה ש"בכל הארץ יצא קום, ובקצה תבל מליהם". מי שאינו יודע להטות אוזנו - אינו שומעם, ואינם רואה בהם פועל ה', והוא עשוי לייחסם לעבודה זרה או לטבע העיוור.

ואילו **עשרת הדיברות הם התגלות מפורשת**: "פנים בפנים **דבר** ה' עמכם" - במעמד הר סיני.

2 וראה דברי מלבי"ם בפירושו לראש מזמור י"ט (העמידני עליהם הרב, ר' מאיר שלזינגר שליט"א משעלבים, ויישר כוחו): "כבוד ה' יתגלה בעולמו ע"י שני מחזות: ע"י העולם אשר ברא נשיגהו בדרך החקירה והעיון, וע"י התורה נשיגהו בדרך הנבואה וההופעה האלוהית. ויבאר שיש יתרון לגילוי כבודו וכו' ע"י התורה מעל העיון והמחקר".

3 ע"י בדברי רמב"ן בראש פ' וארא על משמעותו של שם הוי"ה.

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

אך כדי להכשיר את העולם להתגלות זו נדרשה הכנה מוקדמת: הפגנת כוחו של ה' ונפלאותיו מעל לטבע, נפלאות שלא יוכל הרואה להתכחש להן ולכפור בהן ולהתעלם ממי שעשאן. **אלו עשר מכות שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים** "למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ (ושמתי פדת בין עמי ובין עמך)".

וזו כוונת מרן הרי"ם באמרתו הקצרה: עשרה **מאמרות**, כלומר מעשה בראשית, לא היה בהם כדי לגלות לעולם את כוח ה', שהרי הם **בהסתר** ומתחת **לקליפה** של חוקי הטבע. על ידי עשר **המכות**, שהיה בהם שידוד מערכות הטבע, הגיע העולם ממאמרות לדיברות⁴, היינו לגילוי **מפורש** של שם ה', שהוא היה הווה ויהיה, והוא **מהווה** את העולם, כלומר יוצרו ללא הפסק, מעשה בריאה מתמיד והנהגה מתמדת⁵.

ומוסיף על כך מרן שפת אמת, כי לפני המכות יכול פרעה לומר "לי יארי ואני עשיתני". אחר עשר המכות לא יכול עוד לומר זאת: "וידעו מצרים כי אני ה' בנטתי את ידי על מצרים" (שמות, ז', ה).

4 ואולי זה מן ההבדלים שבין "ב' אלפים תוהו" לבין "ב' אלפים תורה", וצ"ע.

5 "דיבור" לשון הנהגה, ע"י לעיל.